O‘QUV JARAYONIDA SUN’IY INTELLEKTDAN FOYDALANISHNING PSIXOLOGIK MUHOFAZA VA ETIK MASALALARI

Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti

Pedagogika Fakulteti Pedagogika yo`nalishi 1-bosqich 25.1-guruh talabasi

Qosimova Ozoda Sobir qizi

qosimovaozoda17@gmail.com

Bòronova Gulmira Sobir qizi

gburonova1@gmail.com

Ilmiy rahbar: Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Pedagogika fakulteti pedagogika kafedrasi o‘qituvchisi

Kaldibekov Alibek Bolatbekovich

ORCID ID: https://orcid.org/0009-0006-7594-8009

alipolatovich@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada ta’lim jarayonida sun’iy intellekt (AI) texnologiyalaridan foydalanishning psixologik xavfsizlik va axloqiy jihatlari tahlil qilinadi. AI ning shaxsiylashtirilgan o‘qitish, motivatsiyani oshirish va maxsus ehtiyojli o‘quvchilarga yordam berish kabi ijobiy imkoniyatlari bilan birga, mustaqil fikrlashning zaiflashishi, texnologik qaramlik, doimiy monitoring tufayli stress va tashvish ortishi kabi psixologik xavflar ko‘rib chiqiladi. Axloqiy masalalarda esa ma’lumotlar maxfiyligi, algoritmik tarafkashlik, akademik halollik, tenglik va adolat muammolari muhokama qilinadi. Maqola AI ni mas’uliyatli va insonparvar tarzda qo‘llash bo‘yicha takliflar beradi. Tadqiqot ta’lim muassasalari, o‘qituvchilar va siyosatchilar uchun amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so‘zlar: sun’iy intellekt, ta’lim, psixologik xavfsizlik, axloqiy masalalar, ma’lumotlar maxfiyligi, algoritmik tarafkashlik, akademik halollik, shaxsiylashtirilgan o‘qitish, raqamli tenglik, o‘quvchilar ruhiy salomatligi.

Abstract. This article analyzes the psychological safety and ethical aspects of using artificial intelligence (AI) technologies in the educational process. Along with the positive opportunities of AI, such as personalized learning, increasing motivation, and helping students with special needs, psychological risks are considered, such as weakening independent thinking, technological dependence, and increased stress and anxiety due to constant monitoring. In terms of ethical issues, the issues of data privacy, algorithmic bias, academic integrity, equity, and

justice are discussed. The article provides suggestions for the responsible and humane use of AI. The study has practical significance for educational institutions, teachers, and policymakers. Keywords: artificial intelligence, education, psychological safety, ethical issues, data privacy, algorithmic bias, academic integrity, personalized learning, digital equity, student mental health.

Keywords: artificial intelligence, education, psychological safety, ethical issues, data privacy, algorithmic bias, academic integrity, personalized learning, digital equity, student mental health.

Аннотация. В данной статье анализируются аспекты психологической безопасности и этики использования технологий искусственного интеллекта (ИИ) в образовательном процессе. Наряду с позитивными возможностями ИИ, такими как персонализированное обучение, повышение мотивации и помощь учащимся с особыми потребностями, рассматриваются психологические риски, такие как ослабление самостоятельного мышления, технологическая зависимость и повышение уровня стресса и тревожности из-за постоянного мониторинга. В контексте этических вопросов обсуждаются проблемы конфиденциальности данных, алгоритмической предвзятости, академической честности, равенства и справедливости. В статье предлагаются рекомендации по ответственному и гуманному использованию ИИ. Исследование имеет практическое значение для образовательных учреждений, преподавателей и политиков. Ключевые слова: искусственный интеллект, образование, психологическая безопасность, этические вопросы, конфиденциальность данных, алгоритмическая предвзятость, академическая честность, персонализированное обучение, цифровое равенство, психическое здоровье учащихся.

Ключевые слова: искусственный интеллект, образование, психологическая безопасность, этические вопросы, конфиденциальность данных, алгоритмическая предвзятость, академическая честность, персонализированное обучение, цифровое равенство, психическое здоровье студентов.

KIRISH

Zamonaviy ta’lim tizimida sun’iy intellekt (AI) texnologiyalari tobora muhim o‘rin egallamoqda. Generativ sun’iy intellekt (GenAI) vositalari, masalan, ChatGPT, o‘quv materiallarini avtomatik yaratish, shaxsiylashtirilgan o‘qitish, avtomatik baholash va virtual yordamchilar orqali o‘quv jarayonini sezilarli darajada o‘zgartirmoqda. O‘zbekiston Respublikasida ham AI ni ta’limga integratsiya qilish bo‘yicha davlat dasturlari amalga oshirilmoqda, xususan, raqamli texnologiyalarni rivojlantirish va Prezident maktablarida innovatsion yondashuvlar joriy etilmoqda. Biroq, bu texnologiyaning keng qo‘llanilishi bilan birga psixologik xavfsizlik va axloqiy masalalar ham dolzarb bo‘lib qolmoqda.[1]

[1] Akgun, S., Greenhow, C. Artificial intelligence in education: Addressing ethical challenges in K–12 settings // AI and Ethics. – 2021. – P. 1–12.

Psixologik xavfsizlik o‘quv muhitida shaxs o‘zini xavfsiz, qo‘llab-quvvatlangan va hurmat qilinayotgan his qilishini bildiradi. Axloqiy jihatlar esa ma’lumotlar maxfiyligi, algoritmik tarafkashlik, akademik halollik va ijtimoiy tenglik masalalarini o‘z ichiga oladi. Ushbu maqolada AI ning ta’limdagi ijobiy va salbiy ta’sirlarini, psixologik va axloqiy xavflarni batafsil tahlil qilamiz hamda mas’uliyatli qo‘llash bo‘yicha takliflar beramiz.

ASOSIY QISM

Psixologik xavfsizlik: imkoniyatlar va xavflar. Psixologik xavfsizlik ta’lim muhitining asosiy shartlaridan biri hisoblanadi. SI bu jihatdan ikki tomonlama ta’sir ko‘rsatadi. Ijobiy tomonlari. AI shaxsiylashtirilgan o‘qitish imkonini beradi. O‘quvchining bilim darajasi, tezligi va qiziqishlariga mos ravishda vazifalar taklif qilinadi. Masalan, Duolingo yoki Khan Academy kabi platformalar motivatsiyani oshiradi va muvaffaqiyatsizlik qo‘rquvini kamaytiradi. Ayniqsa, maxsus ehtiyojli bolalar (autizm, disleksiya, daun sindromi, eshitish va ko`rishda muammosi bo`lganlar va boshqalar) uchun AI nutqni tanib olish, vizual yordamlar va bosqichma-bosqich izohlar orqali katta yordam beradi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, bunday yondashuv o‘quvchilarning o‘ziga ishonchini oshiradi va o‘qishga bo‘lgan qiziqishni kuchaytiradi. O‘zbekiston kontekstida qishloq va shahar maktablari o‘rtasidagi tafovutni kamaytirishda AI potentsiali yuqori. Internet va qurilmalar yetarli bo‘lgan joylarda AI o‘quvchilarga individual yondashuvni ta’minlay oladi, bu esa umumiy ta’lim sifatini yaxshilaydi. Salbiy tomonlari va xavflar. AI dan haddan tashqari foydalanish mustaqil fikrlash va kreativlikni zaiflashtirishi mumkin. O‘quvchilar “AI yaxshiroq javob beradi”, “Uning faikrlari va ma’lumotlari to`g`ri” degan fikrga o‘rganib qoladi, natijada muammo yechish ko‘nikmalari pasayadi va texnologik qaramlik shakllanadi. So‘nggi tadqiqotlarda (2025–2026) GenAI ning K-12 ta’limdagi ta’siri tahlil qilinganda, talabalarda tashvish, ijtimoiy izolyatsiya va emotsional rivojlanish muammolari kuchayishi ta’kidlangan.

Doimiy monitoring (AI orqali harakatlarni kuzatish) o‘quvchilarda stress va tashvishni oshiradi. “Har bir yozganimni tizim ko‘rib turibdi”, “AI meni kuztib turibdi”, “Xato qilishim mumkin” degan his shaxsiy hayotga aralashuv sifatida qabul qilinadi. Natijada, o‘quvchilar ochiq fikr bildirishdan qo‘rqadilar, bu esa psixologik xavfsizlikni buzadi. AI chatbotlar bilan uzoq muddatli muloqot bolalarning haqiqiy ijtimoiy munosabatlarini zaiflashtirishi mumkin – ular empatiya, nizolarni hal qilish va haqiqiy aloqa ko‘nikmalarini yo‘qotishi mumkin.

MUHOKAMA

AI ularning rolini “kamaytirishi” mumkin, bu esa kasbiy charchoq, o‘zini keraksiz his qilish, o`ziga bo`lgan ishonchni yo`qolishiga va motivatsiya pasayishiga olib keladi. O‘zbek olimlarining tadqiqotlarida (masalan, Rahmiddinovna A.D., 2025) AI ning ijtimoiy-psixologik oqibatlari, jumladan, axborot manipulyatsiyasi va psixologik xavfsizlik muammolari alohida ta’kidlangan. O‘zbekiston sharoitida raqamli tafovut qo‘shimcha xavf yaratadi. Qishloq maktablarida internet va zamonaviy qurilmalar yetishmasligi sababli ba’zi o‘quvchilar AI dan umuman foydalana olmaydi. Bu ularning o‘ziga ishonchini pasaytiradi va mavjud tengsizliklarni kuchaytiradi. Axloqiy jihatlar: mas’uliyat va chegaralar. Ta’limda AI dan foydalanish bir qator axloqiy dilemmalarni keltirib chiqaradi.

Ma’lumotlar maxfiyligi va xavfsizligi. AI tizimlari o‘quvchilarning shaxsiy ma’lumotlarini (baholar, xatti-harakatlar, emotsional holat) to‘playdi. Bu ma’lumotlar noto‘g‘ri ishlatilsa yoki kiberhujumga uchrasa, jiddiy zarar yetkazishi mumkin. Rivojlanayotgan mamlakatlarda, shu jumladan O‘zbekistonda, ma’lumotlar himoyasi qonunchiligi hali to‘liq shakllanmagan. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, talabalar va o‘qituvchilarning ko‘pchiligi ma’lumotlar maxfiyligi bo‘yicha xavotir bildirmoqda.[2]

Algoritmik tarafkashlik (bias). AI ni o‘qitish uchun ishlatilgan ma’lumotlar ko‘pincha G‘arb madaniyati yoki ingliz tiliga asoslangan bo‘ladi. Natijada, o‘zbek tilidagi materiallarda mahalliy qadriyatlar va madaniyat e’tibordan chetda qolishi mumkin. Bu o‘quvchilarda adolatsizlik hissi uyg‘otadi va mavjud ijtimoiy tengsizliklarni kuchaytiradi. K-12 ta’limda bias zaif guruhlarni yanada orqaga surishi mumkin.

Akademik halollik va plagiat. AI yordamida insho yozish, loyiha tayyorlash yoki imtihon topshirish osonlashgan. “AI yordami” normal holatga aylanishi mumkin, bu esa haqiqiy bilim olishni emas, natijani olishni maqsad qilishga olib keladi. O‘qituvchilar uchun bunday holatlarni aniqlash qiyinlashadi. Tadqiqotlar GenAI talabalarning intellektual mustaqilligini zaiflashtirishini ta’kidlaydi.

Tenglik va adolat masalasi. AI dan foydalanish yuqori tezlikdagi internet va qurilmalarni talab qiladi. Shahar va qishloq, boy va kam ta’minlangan oilalar o‘rtasidagi “raqamli tafovut” chuqurlashishi mumkin. Bu axloqiy jihatdan adolatsizdir, chunki ta’lim barcha uchun teng huquq bo‘lishi kerak. UNESCO ning tavsiyalarida ham inkluzivlik va tenglik asosiy tamoyillar sifatida belgilangan.

O‘qituvchi-talaba munosabatlari. AI o‘qituvchining rolini o‘zgartirishi mumkin. Talabalarning yarmi AI sinfda o‘qituvchiga bog‘liqlikni kamaytirishini his qilmoqda. Bu insoniy aloqalarni zaiflashtirishi va emotsional rivojlanishga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

O‘zbekistonda AI ni joriy etishda texnologik, pedagogik va axloqiy muammolar mavjud: malakali kadrlar yetishmasligi, infratuzilma muammolari va etik standartlarning yetarli emasligi.

XULOSA

Ta’limda sun’iy intellektdan foydalanish psixologik xavfsizlik va axloqiy jihatlarni hisobga olgan holda amalga oshirilishi shart. Foydasi katta bo‘lsa-da, xavflarni e’tiborsiz qoldirish mumkin emas. AI ni yordamchi vosita sifatida ko‘rish va asosiy rolni inson o‘qituvchiga qoldirish zarur.

Tavsiya etiladigan choralar:

- ✓ AI tizimlarini joriy qilishdan oldin psixologik ekspertiza o‘tkazish va o‘quvchilar ruhiy holatini monitoring qilish.
- ✓ Ma’lumotlar maxfiyligini ta’minlovchi milliy qonun va standartlarni ishlab chiqish va qat’iy qo‘llash.

[2] Rahmiddinovna, A. D. Sun’iy intellekt va insoniylik: ijtimoiy-psixologik aspektlar // Psychology and Technology Journal. – 2025. – B. 45–52.

✓ O‘qituvchilar va o‘quvchilarni AI axloqiy qoidalari, shaffofligi va mas’uliyati bo‘yicha doimiy o‘qitish.

✓ Algoritmlarni tarafkashlikdan tozalash va mahalliy madaniyatga moslashtirish.

✓ Raqamli tenglikni ta’minlash uchun davlat dasturlari orqali qishloq va kam ta’minlangan maktablarga AI texnologiyalarini bepul yetkazish va raqamli savodxonlikni oshirish.

✓ O‘qituvchilar uchun malaka oshirish kurslarida psixologik xavfsizlik va axloqiy masalalarga alohida e’tibor qaratish.

✓ UNESCO va xalqaro tajribalarga asoslanib, milliy AI etika kodeksini ishlab chiqish.

Faqat mas’uliyatli yondashuv bilan sun’iy intellekt ta’limni yanada samarali, insonparvar va xavfsiz qilishi mumkin. Kelajak avlodlarimizga nafaqat bilim, balki ruhiy salomatlik, mustaqil fikrlash, empatiya va axloqiy qadriyatlar ham muhimdir. AI ni inson manfaati uchun ishlatish – bugungi kunning eng dolzarb vazifalaridan biridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Akgun, S., Greenhow, C. Artificial intelligence in education: Addressing ethical challenges in K–12 settings // *AI and Ethics*. – 2021. – P. 1–12.
2. Rahmiddinovna, A. D. Sun’iy intellekt va insoniylik: ijtimoiy-psixologik aspektlar // *Psychology and Technology Journal*. – 2025. – B. 45–52.
3. Maratovich, K. T. Ta’limda sun’iy intellektdan foydalanish: afzalliklari va kamchiliklari // *CyberLeninka*. – 2026. – B. 1–8.
4. UNESCO. *Ta’lim va tadqiqotda generativ sun’iy intellektdan foydalanish*. – Parij: UNESCO, 2023. – 64 b.
5. Nguyen, A. va boshq. Ethical principles for artificial intelligence in education // *Education and Information Technologies*. – 2023. – P. 1–20.
6. Holmes, W. va boshq. *Artificial intelligence and education: A critical view through the lens of human rights, democracy and the rule of law*. – Strasbourg: Council of Europe, 2022. – 180 p.
7. Ivchenko, A. O. Ta’lim jarayonida sun’iy intellektdan foydalanishning pedagogik-psixologik aspektlari // *ResearchGate*. – 2024. – B. 1–10.
8. Fu, Y. Navigating the ethical terrain of AI in education: A systematic review // *Computers and Education: Artificial Intelligence*. – 2024. – P. 100–115.
9. Abdullayev, A. Ta’limda sun’iy intellektdan foydalanishning afzalliklari // O‘zbekiston Respublikasi Ta’lim vazirligi materiallari. – Toshkent, 2023. – 25 b.
10. U.S. Department of Education. *Artificial intelligence and the future of teaching and learning*. – Washington, DC, 2023. – 72 p.